

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 25, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 04.02.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 12.04.2021

Sayfa / Page: 130-145

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Öğr. Üyesi Armağan Zöhre

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

armaganzohre@kilis.edu.tr

MAHLAS BEYİTLERİNDEN HAREKETLE AZMİZÂDE HÂLETİ'NİN KENDİ ŞİİRİ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Öz

Divan şiirinde şairler, kendi şiirlerine ve şairliklerine veya genel olarak şiire ve şaire hangi perspektiften baktıklarına dair görüşlerine müstakil eserlerde olmasa bile divan dibacelerinde ya da divanlarında yer alan şiirlerinde yer vermişlerdir. Özellikle de şiirlerinin mahlas beyitlerinde şairlerin kendi şiirleri hakkındaki düşüncelerini bulmak mümkündür. Divan şiirinin poetikasının tespit edilmesi bağlamında oluşturulan çalışmalara bir katkı sunmak amacıyla yaptığımız bu çalışmada Azmizâde Hâletî'nin şiir anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Şiirini, belagat, beyt, divân, gazel, güftâr, fikr, kalem, mana, mazmun, mısra, nazm, söz, sühan, şiir gibi kelimeler ve bu kelimelerle oluşturulan tamlamalar ile ifade eden Hâletî, çeşitli teşbih, istiare ve mecazlar vasıtası ile kendi şiirinin özelliklerini ortaya koymaktadır. Akarsu, âb-ı hayat, belâgat denizi, dürr, Hz. Meryem, Hz. Yusuf, öd ağacı, servi ağacı gibi benzetmeler şairin şiirini benzettiği bazı kavramlardır. Hâletî, şiirini tarif ederken feleğin okunu kıskandırması, söz ehlinin kalemını bağlaması, âşıkâne olması gibi özelliklerinden de bahsetmektedir. Nefî, Şeyhülislam Yahya, Nâbi, Naili, Neşâti gibi şairlerin yetiştiği 17. asır şiir ortamında yetişen, hacimli sayılabilecek bir divanı olan Azmizâde Hâletî'nin şiir hakkındaki düşüncelerini, mahlas beyitleriyle sınırlı tutarak da olsa, tespit etmenin Divan şiirinin poetikasının anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Azmizâde Hâletî, Poetika, Şiir Anlayışı, Divan Şiiri, Mahlas

**AZMİZÂDE HÂLETÎ'S OPINIONS ABOUT HIS OWN POETRY
WITH REFERENCE TO PSEUDONYM COUPLETS**

Abstract

The poets of Diwan poetry tell their views about their own poems and poesy or the perspectives they adopt about poetry and poets in general, not via their independent works but via diwan preambles or the poems in their own diwan. It is likely to find the thoughts of poets about their own poems especially in the pseudonym couplets of their poems. This study, through which we would like to make a contribution to the studies conducted to introduce the poetica of diwan poetry, aims at presenting Azmizâde Hâletî's poetry perception. Hâletî, who expresses his poetry through rhetoric, verse, diwan, ode, words, opinion, meaning, proposition, line, verse, expression, poem and phrase, presents the characteristics of his own poetry through various similes, metaphors and figures of speech. The poet draws analogies between his poems and such notions as river, adam's wine, sea of rhetoric, pearl drop, Holy Mary, Prophet Joseph, agarwood and white pine. While Hâletî describes his poems, he tells about some of their characteristics such as making the arrow of destiny jealous, making stop other poets writing and being affectionate. Azmizâde Hâletî, who has a rather sizable diwan, grew up in the 17th century poetry environment with his contemporaries such as Nefî, Şeyhülislam Yahya, Nâbi, Naîli, Neşâti and we are of the opinion that establishing his thoughts on poetry would be important to make the poetica of Diwan poetry understandable.

Key Words: Azmizâde Hâletî, Poetika, Poetry Perception, Diwan Poetry, Pseudonym

Giriş

Türk düşünürler ile birlikte diğer İslam düşünürlerinin şiir sanatı üzerine düşünceleri iki ana sebebe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, Aristo felsefesinden hareketle şiirin felsefi yönünün irdelenmesi ve bilgi ve mantık çerçevesinde yoğunlaşması; ikincisi ise İslam ile birlikte tasavvuf, felsefe ve mantık bağlamında ele alınmasıdır. Farabî'nin *Risâle fî Kavânin-i Sınâ'ati's-Şi'r*; İbn-i Sinâ'nın *Fennu's-Şi'r*; Ahmedî'nin *Bedâiyu's-Sihr fî Sanâyi'i's-Şi'r*; Surûrî'nin *Bahr'ü-l Ma'ârif, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, Sanayü's-Şi'riyye* ve *Şerh-i Kafiye* adlı eserleri şiir sanatını irdeleyen ilk örneklerden bazılarıdır (Erkal, 2009:32-37).

Klasik Türk Edebiyatı geleneğinde şairler, şiir, şair ve sanata dair görüşlerini müstakil eserler ile ifade etmek yerine tezkire, divan dibaceleri, mesnevilerin sebab-i telif bölümleri ve bazen divanların mensur fakat çoğunlukla manzum bölümlerinde ortaya koymuşlardır (Çavuş, 2019: 16). Bu bağlamda Tahir Üzgör, şairin söz hakkındaki görüşlerinin şiir ve şair anlayışlarının belirlenmesinde divan dibacelerinin oldukça önemli olduğunu dile getirmektedir (Üzgör, 1990: 26). Çevrelerinde olup biten durumlara ve varlıklara olduğu gibi kendi şiirleri ve şairliklerine ve genelde

şair ve şair olgusuna duyarlılık ile bakmış olan şairler bu yöndeki görüş ve değerlendirmelerini çoğunlukla şiir diliyle anlatmaya çalışmışlardır. Tabii ki şiir ve şair ile ilgili düşüncelerini dile getirirken başlangıç noktaları kendi şiirleri ve şairlikleri olmuştur (Kaya, 2019: 28). Özellikle kendi şairliklerini mübalağalı bir üslupla öven şairlerin şiire ve şaire dair poetik değerlendirmeleri kasidelerin fahriye, diğer şiirlerin ise genellikle makta beyitlerinde yer almaktadır (Tılfarlıoğlu, 2018: 157).

Çalışmamıza konu olan Azmizâde Hâletî'nin asıl adı Mustafa'dır. 1570 tarihinde dünyaya gelen Hâletî'nin babası 16. asır şair ve âlimlerinden Azmî mahlası ile şiirler yazan Pir Mehmed Azmî Efendi'dir. Genç yaşta eğitime başlayarak devrinin pek çok âliminden ders alan Hâletî'nin yetişmesinde babasının da önemli katkıları olduğu bir gerçektir. 21 yaşında müderris olan şair, birçok medresede görev yapmıştır. 14 yıllık müderrislik hayatından sonra 1603 yılında Şam kadılığına tayin edilerek ilk kadılık görevine başlamıştır. İmparatorluğun çeşitli coğrafyalarında kadılık görevleri ifa eden Hâletî, 1631 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Beyânî, Kafzâde Faizî, Rıyazî gibi tezkire yazarları Hâletî'nin şiirleri için övgü dolu sözler sarf etmişlerdir. Hemen bütün divan şairlerinin yaptığı gibi Azmizâde Hâletî de gerek kasidelerinin fahriye bölümlerinde gerekse gazellerinde kendisini ve şiirini övmüştür (Kaya, 2017: 4-21).

Çalışmamız Azmizâde Hâletî'nin hacimli sayılabilecek divanında yer alan gazellerinin mahlas beyitleri ile sınırlı tutulmuş ve şairin kendi şiiri hakkındaki görüşlerini yansıttığını düşündüğümüz beyitler tespit edilmiştir.¹ Buna göre şairin, kendi şiirinden bahsederken *belâgat*, *beyt*, *dîvân*, *gazel*, *güftâr*, *fıkr*, *kalem*, *mana*, *mazmun*, *mısra*, *nazm*, *söz*, *sühan*, *şiir* gibi kelime, kavram ve terimleri kullandığı görülmüştür. Bu bağlamda çalışmamız yukarıda bahsedilen ve şiir anlamında kullanılan bütün kelime, kavram ve terimleri kapsamaktadır. Çalışmamız, Hâletî'nin şiir ile ilgili benzetmeleri ve şiirin özellikleri olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmış ve şairin kendi şiiri hakkındaki görüşlerinin açıklanmasına gayret edilmiştir. Çalışmamızda örnek olarak kullanılan beyitler Bayram Ali Kaya tarafından hazırlanan Azmizâde Hâletî Dîvânı² adlı çalışmadan alınmıştır.

1. Şiir İle İlgili Benzetmeler

1.1. Âb

1.1.1. Âb-ı hayât

Divan şairleri âb-ı hayât, âb-ı hayvân, çeşme-i hayvân vb. terkipler ile şiirlerini ölümsüzlük suyuna benzetmektedirler. Bundaki gaye elbette söze ölümsüzlük katma, ona ruh verme ve onu

¹ Şairin kendi şiiri hakkında görüşlerini yansıttığını düşündüğümüz mahlas beyitlerin dizini aşağıdaki gibidir:

G.1/7; G.7/7; G.8/5; G.12/6; G.17/7; G.23/5; G.24/5; G.30/5; G.83/5; G.113/5; G.133/7; G.144/6; G.151/9; G.161/7; G.165/7; G.169/8; G.172/6; G.183/7; G.200/4; G.221/5; G.218/5; G.225/5; G.243/5; G.244/5; G.249/9; G.250/5; G.257/5; G.258/5; G.273/5; G.276/5; G.293/5; G.308/6; G.330/5; G.331/5; G.333/5; G.343/7; G.344/5; G.345/5; G.347/5; G.350/5; G.363/5; G.370/5; G.371/5; G.379/5; G.394/5; G.399/8; G.411/5; G.433/5; G.441/5; G.446/8; G.455/6; G.456/5; G.478/6; G.481/5; G.487/5; G.500/5; G.512/5; G.516/7; G.529/5; G.535/5; G.538/5; G.562/8; G.566/5; G.590/5; G.567/8; G.584/7; G.597/7; G.611/5; G.612/5; G.629/5; G.630/5; G.632/5; G.635/5; G.672/7; G.685/5; G.700/6; G.704/5; G.754/5; G.756/5; G.764/5; G.769/5; G.778/5; G.779/5; G.789/5; G.790/7; G.827/5; G.836/7; G.853/6; G.878/5; G.893/7.

² Bk. Bayram Ali Kaya (2017). Azmizâde Hâletî Dîvânı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (Erişim: 01.06.2020).

canlandırmadır (Erkal, 2009: 272). Hâletî de sözlerinin kadrini, kıymetini bilmeyen onlarca insanın var olduğunu söylerken ve onlardan şikâyet ederken şiirlerini çeşme-i hayvân olarak tanımlamakta ve bu özelliği ile kendini ve şiirini övmektedir:

Oldı sühanum Hâletiyâ çeşme-i hayvân

Ammâ ki anun kadrini bilmez niçe har var (G.200/4)

1.1.2. Akarsu/ Saf, duru su

Klasik Türk şiirinde su, daha çok akıcı, şeffaf, saf, tatlı vb. özelliklerinden dolayı şairler tarafından şiirlerini nitelendirmek için kullanılmıştır (Öztoprak, 2005: 112-120). Örnek beyitte Hâletî, suyun akıcı ve saf olma özelliği ile şiiri arasında bağlantı kurmakta ve şiirinde kullandığı mazmunları bir çimenliğin içinde akan saf, duru suya teşbih etmektedir:

Senün ey Hâletî mazmûn-ı pâkûn hatt-ı nazmunda

Akar âb-ı musaffâdur içinde bir çemen-zârûn (G.394/5)

Farklı bir beyitte şair, bu benzetmeyi kendisi değil de başkaları yapıyormuş gibi bir algı oluşturmaktadır. Beyte göre insanlar Hâletî'nin şiirlerini cennet nehrine benzetseler buna şaşılmamalıdır, zira onun şiirlerinin dünyada bir benzeri yoktur:

Ne var benzetseler nehr-i cinâna nazm-ı cân-bahşun

Nazîr olmaz ana ey Hâletî hakkâ ki dünyâda (G.764/5)

1.2. Bâz, Doğan

Av alanı, avcılık yapılan yer manalarında kullanılan sayd-gâh, Hâletî'nin, genel olarak nazmın av alanını, yerini, bir başka deyişle şiir vâdisini ifade etmek üzere tercih ettiği kelimelerden biridir. Şair, aşağıdaki beytinde nazmın av alanına çoktan beri şiir doğanını salmadığı için ehl-i dil olarak tanımladığı ve iyi şiirden anlayanlar, şairin değerini bilenler, nitelikli okurlar ile ârif kimselerden oluştuğu düşünülebilecek olan kişilerden özür dilemektedir:

Ehl-i dilden 'afv u taksîr isterüz kim Hâletî

Sayd-gâh-ı nazma çokdan salmamışdur bâzumuz (G.343/7)

1.3. Bahçe

Klasik Doğu edebiyatlarında olduğu gibi Divan şiirinde de bülbül, âşığı sembolize eden bir kuştur. Bununla birlikte güzel nağmeleri ve gönül alıcı ötüşünden dolayı şairler de kendilerini bülbüle benzetirler (Kurnaz, 1992: 485-486). Şiirde genellikle, andelîb, hezâr, murg-ı seher vb. isimler ile anılan bülbülün bir diğer adı da murg-ı hoş-elhândır (Güfta, 2010: 124). Bülbülün güle olan aşkından dolayı bulunduğu yer, mekân daha çok gül bahçesi olarak tasvir edilir. Bu noktadan hareketle Hâletî aşağıdaki beytinde, kendisinden başka biriymiş gibi söz ederek tecrit sanatına

başvurmakta ve kendisini bülbül, şiirini ise bu bülbülün mekânı olan bahçe olarak nitelendirmektedir:

Eyledün gûş bu ebyâtı bugün Hâletiyâ

Bâg-ı nazmun yine bir murg-ı hoş-elhânından³ (G.635/5)

1.4. Belâgat denizi/Belâgat-perver

Sözün düzgün, kusursuz ve yerinde söylenmesini öğreten bir ilim şeklinde tanımlanabilecek olan belâgat, hemen bütün şairlerin bu ilme sahiplik açısından kendileri ile övündükleri bir konudur. Hâletî de diğer şairler gibi bu gelenekten uzak durmaz. Aşağıdaki beytinde sözlerinin belâgat denizi olduğunun zaten bilindiğini, bu durumu kanıtlamak için o denizden benzersiz incinin çıkmasına gerek olmadığını iddia ederek kendi şiirini övmektedir:

Kelâmun Hâletî bahr-i belâgat olduğun bildi

Sözünden n'ola çıkmazsa senün ol gevher-i yektâ (G.8/5)

Bir başka beyitte de belâgat sahibi olduğunu kalemi üzerinden dile getirir. Beyte göre şair, belâgat-perver olan yani belâgati koruyan kalemini tutup elini kıskanç gözlere doğru götürmektedir. Adeta kalemi ile kastettiği şiirlerini kıskançların gözüne sokmak istemektedir:

Totalum Hâletiyâ kilik-i belâgat-perver

Destümüz meyl-keş-i çeşm-i hasûd eyliyelüm (G.512/5)

1.5. Bıkr-i ma'nâ/Hz. Meryem (Hâmil-i Rûh)

Divan şairleri eserlerini ortaya koyarlarken her zaman yeni bir arayış içinde olmuşlar, orijinal hayallerin, yeni fikirlerin peşinden koşmuşlardır. Peşine düşülen bu orijinaliteyi de bıkr-i ma'nâ, bıkr-i fikr, bıkr-i mazmun, ma'nî-i nev gibi sözcükler ile ifade etmişlerdir (Arı, 2005: 55). Bu noktada Hâletî de bıkr-i ma'nâ ile ilgili tasvirleri beyitlerine yansıtmıştır. Örneğin aşağıdaki beyitte şair, “sevgilinin dudaklarının vasıflarını saydığım için bâkir düşüncelerim tıpkı Hz. Meryem gibi rûha gebe kalmıştır” demekte ve bıkr-i ma'nâyâ sahip şiirini Hz. Meryem'e benzetmektedir:

Vasf-ı la'l-i yâr ile ey Hâletî Meryem gibi

Hâmil-i rûh oldu bu efkâr-ı ebkârüm benüm (G.529/5)

1.6. Dürr/Gevher/Dürr-i Şâhvâr

Klasik Türk şiirinde şairler, söyledikleri sözlerin güzelliği, etkisi, benzersizliği vb yönleriyle çeşitli değerleri taşlar ile şiirleri arasında benzerlik kurmaktadır. Sözlerinin dizilerek oluşturduğu

³ Beyitte yer verilen bir diğer benzetme, şair-bülbül benzetmesidir. Bununla birlikte beytin, bülbülün bulunduğu mekân bağlamında nazmın ve şiirin bahçeye benzetilmesi örneğinde kullanması tarafımızca uygun görülmüştür.

nazm ile incinin dizilişi arasındaki ilgiden kaynaklı olarak da şairlerin en çok kullandıkları benzetmelerden biri incidir. Dürr-i şâhvâr, şaha lâyük inci manasındadır. Hâletî aşağıdaki beytinde şâhın kulağındaki dürr-i şâhvâr ile nazmı arasında ilgi kurmaktadır:

Mengûş-ı gûş-ı şâhdaki dürr-i şâh-vâr

Kulak çekerse Hâletîyâ nazmuna revâ (G.12/6)

Hâletî, bir başka beytinde bir rüya tasviri ve tabiri yaparken nazmını inci ve mücevher olarak nitelendirmektedir. Buna göre şairin saf şiirini rüyasında görenler safa eylerler. Zira bu rüyanın tabiri inci ve mücevherdir:

Gören h'âbında nazm-ı pâküni gâyet safâ eyler

Bilür ey Hâletî ta'biri anun dürr ü gevherdür (G.172/6)

Hemen bütün şairler gibi Hâletî de yazdığı şiirleri, söylediği sözleri önemsemekte ve bunların sözden anlamaz cahillerin eline verilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü bu sözler inci gibi kıymetlidir, ne kadar çok olsa da anlamayanların elinde ziyan olması yazıktır:

Virme güftârını nâ-dân eline Hâletiyâ

Dürr ne denlü çoğ ise anı yazıkdur itlâf (G.371/5)

1.7. Gül yaprakları

Divan şiirinde bülbüllerin sabahın erken vakitlerinde ötmesi ve güllerin de aynı vakitlerde açılması şairlerin hayal dünyasında bülbülün güle şiir okuması imajını canlandırmıştır. Bununla birlikte gülün yapraklarının bulunması deftere, kitaba yahut divana benzetilmesinin önünü açmıştır (Çukurlu, 2017: 269). Bu bağlamda aşağıdaki beyitte şair, rüzgârı bir şahıs gibi düşünmekte ve “rüzgâr benim divanımı görmüş olsaydı gül bahçesinde gül mecmuasının değil de benim divanımın yapraklarını karıştırırdı” iddiasında bulunmaktadır. Böylelikle şair, divanını güle benzetmekte hatta gülden üstün tutmaktadır:

Karışdırmazdı gül mecmû'asın her bâr gül-şende

Göreydi bâd eger ey Hâletî evrâk-ı dîvânun (G.441/5)

Bir başka beytinde Hâletî, gül yapraklarının kendi divanına benzeme gayretinde bulunduğunu söylemekte ve bu durumun nedenini sevgilinin güle benzeyen yanaklarının özelliklerini şiirinde çokça yazması olarak göstermektedir:

İzâr-ı yâr vasfın Hâletî şol denlü yazdı kim

Olupdur gayret-i evrâk-ı gül evrâk-ı dîvânun (G.535/5)

1.8. Gülbün

Gülbün kelimesi gül biten yer, gül kökü yahut gül fidanı, gül ağacı manalarına gelmektedir. Hâletî, şiirindeki manayı nitelendirmek için gülbün-i ma'nâ tamlamasını kullanmakta, böylelikle

manayı gül fidanına benzetmektedir. Beyte göre şairin mana gül fidanını diktiğini görenler onu “Ne a‘lâ zemin!”, diyerek övmektedirler:

Kıldı nişânde gülbün-i ma‘nâyı Hâletî
Gören bunu diyince ne a‘lâ zemîn olur (G.290/7)

1.9. Hazine saçan/Hazine anahtarı

Şairler, içerisinde birçok manayı saklaması, söz ve sanat mücevherlerini barındırmasından dolayı şiiri hazineye teşbih etmişlerdir (Doğan, 2009: 66). Bu cümleden olarak Hâletî de kendi şiirini hazineye, şiirinin vasıtası olan kalemini de hazine saçan bir kimseye ve hazineyi açan anahtara benzetmektedir. Aşağıdaki beyte göre dest-i kazâ yani takdîr-i ilâhî şairin kalemini, Hüsrev-i Pervîz’in hazinesinin kapısının kilidini açmak için anahtar yapmıştır. Buna göre şair kalemi ile türlü hazinenin kapısını açabilmektedir:

Dest-i kazâ ser-i kalemün kıldı Hâletî
Dendâne-i kilid-i der-i genc-i şâygân (G.562/8)

Bir diğer beytinde şair, bir düğün tasviri yapmaktadır. Bu tasvire göre şairin tabiatı yahut mizacı hazine, mazmunu ise el değmemiş bir gelindir. Düğün merasimlerinde gelinin üzerine saçma saçma geleneği Türk toplumunun yüzyıllardır uyguladığı bir ritüeldir.⁴ Bu noktadan hareketle şair kalemini, yeni gelinin üzerine mizacının hazinesinden mücevherler saçan bir şahıs olarak düşünmektedir:

Yine ey Hâletî hâmem benüm genc-i tabî‘atden
‘Arûs-ı bîkr-i mazmûn üstine gevher-nisâr oldı (G.853/6)

1.10. Hüner okulu

Divan şiirinde şairler, şiiri öğrenilmesi ve vâkıf olunması gereken bir ilim ve sanat olarak görmektedirler.⁵ Bununla birlikte kendi şairliklerini ispat etmek için de ne denli hünerli olduklarını şiirlerinde çeşitli şekillerde dile getirirler. Bu bağlamda Hâletî, kendi şiirini bir hüner okulu olarak tasvir etmektedir. Kendisini bu şekilde överken bir yandan da alçakgönüllülüğü elden bırakmamaya gayret etmekte; hattâ kendi gönlünü de Hâletî’nin hüner okulunda okumaya elif harfinden başlayan bir çocuk gibi düşünmektedir:

Bir debistân-ı hünerdür nazmumuz ey Hâletî
Eyledi bu tıfl-ı dil şimdi elifden ibtidâ (G.1/7)

⁴ Daha fazla bilgi için bk: Orhan Kurtoğlu (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği, *Milli Folklor*, S. 81, ss. 88-99.

⁵ Muhammed Nur Doğan, *Fuzulî’nin Poetikası* adlı çalışmasında şiirin bir ilim olması ile ilgili Fuzulî’nin görüşlerini “Şiir başlı başına bir ilimdir ve insanın olgunluğunun, mükemmelliğinin bir sonucudur. Bunu idrak edemeyenler zevk ehli olamayan, hisleri gelişmemiş insanlardır (Doğan, 2009: 24)” biçiminde dile getirir.

1.11. Hz. Yûsuf

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Yûsuf Sûresi, bir diğer adıyla "Ahsen'ül-kasas, divan şairleri açısından birçok yönüyle ilham kaynağı olmuş, şairler güzellik ve paha biçilmezlik söz konusu olduğunda vurgulamak istedikleri kişi yahut nesneyi telmih, teşbih, istiare vb. edebî sanatlar vasıtasıyla Hz. Yûsuf'a benzetmişlerdir (Kaya, 2019: 83).

Rüyasında ay ile güneşin kendisine secde ettiğini görmesi, zindanda iken mahkûmların rüyalarını tabir etmesi, rüya tabiri ile zindandan kurtulması gibi yönleri ile Hz. Yûsuf ve rüya motifi şiirimizde sıkça birlikte işlenmektedir. Hz. Yûsuf'un rüya tabir etmesi durumuna telmihte bulunan Hâletî, aynı zamanda nazmını da güzelliği münasebetiyle Hz. Yûsuf'a benzetmektedir. Şaire göre, onun Yûsuf gibi güzel olan nazmını görenler şaşırıp bu hüsn-i tabirin nasıl olduğunu sormaktadırlar:

Görenler Yûsuf-ı nazmun didiler

Nedür ey Hâletî bu hüsn-i ta'bîr (G.165/7)

Bir başka beytinde şair, Hz. Yûsuf'un kendisini kuyudan çıkararak kervancılar tarafından Mısır pazarında köle tüccarlarına yok pahasına satılmasına işaret eder. Aynı zamanda şiirlerinin kıymetinin yeterince bilinmediğinden şikâyet eden şair, aslında Yûsuf'a benzeyen, onun kadar güzel ve kıymetli olan nazmının bozulmasının, belki de eskisi kadar rağbet görmeyişinin sebebi olarak, acûze feleğin ona değer biçmesini gösterir:

Bozulsa n'ola Hâletiyâ Yûsuf-ı nazmum

Anun zen-i fertût-ı felek kesdi bahâsın (G.597/7)

1.12. Kul olan kalem

Divan şiirinde teşbih, teşhis ve istiare yoluyla kalemin insana benzetilmesi oldukça yaygındır. İçinin dertle dolması, kan ağlaması, defter ve divanla işbirliği yapması vb. insana ait özellikleri taşıyan ve bu yönüyle etrafında birçok benzetme oluşturulan (Kaya, 2020: 97-98) kalem, bazı beyitlerde sahibine hizmet etmesi bağlamında bir kul ve köle olarak da tasvir edilmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki beyitte şair dolaylı yoldan kendisini kaleme hükmeden bir sultan olarak görürken kalemi de kendi nazmına hizmet eden bir kula teşbih etmektedir:

Baglarsa n'ola hidmet-i nazmunda kemerler

Hâme kuludur Hâletiyâ hüsn-i edânun (G.455/6)

1.13. Mâşîta/Meşşâte

Gelin süsleyen kadınlara verilen bir isim olan mâşîta yahut meşşâte kelimesi, günümüzde unutulmuş olmasına rağmen Türkçenin tarihi dönemlerinde yaygın şekilde kullanılan bir kelimedir. Meşşâte, bir kadını süslerken bu süsleme işini tepeden tırnağa kadar yapar (Çabuk, 2017: 61-62). Aşağıdaki beytinde Hâletî, manayı yaşlanmış, ihtiyarlamış bir kimse gibi tasvir etmektedir.

Meşşâteye benzettiği kalemi ise çabalayarak bu yaşlı kişiyi süslemekte ve yeni gelin gibi göstermektedir:

Sa‘yiyle Hâletî yine meşşâta-i kalem

Gösterdi pîr-i zâl-i ma‘ânîyi nev-‘arûs (G.344/5)

Başka bir beytinde şair, adeta kendisine telkinde bulunmaktadır. Mana gelinleri ifadesiyle zihninde bulunan mananın el değmemişliğine işaret eden Hâletî’ye göre bu mana gelinleri sürekli kendisine bakmaktadır. Bu durumda şairin artık gelin süsleyici olan kalemini ortaya çıkarması gerekmektedir:

Hep sana bakar şimdi ‘arûsân-ı ma‘ânî

Kıl Hâletiyâ mâşîta-i hâmenü der-kâr (G.151/9)

1.14. Meyve

Şairlerin hemen hepsi şiirlerini ortaya çıkan bir ürün olarak görmüşler ve bazen meyve veren ağaca bazen de doğrudan meyveye teşbih etmişlerdir. Bu durum şairlerin üretkenliklerinin kanıtı ve yeni bir şey ortaya koymanın özgüveni olarak düşünülebilir. Bu bağlamda Hâletî de “belagat bağında yetişen taze meyve” olarak nitelendirdiği şiirinin kendi şairlik tabiatının ürünü olduğunu söyleyerek şiirini övmektedir:

Ey Hâletî tabakçe-i tab‘undadır senün

Bâg-ı belâgatün yetişen mîve-i teri (G.893/7)

1.15. Öd ağacı

Öd ağacı, çeşitli törenlerde yakılan ve yanarken güzel kokular çıkaran bir ağaçtır. Divan şiirinde dost meclislerinin vazgeçilmez bir ögesi olarak üzerlik, amber ve biberiye ile birlikte öd ağacı tütsü yakma geleneğinin bir parçası konumundadır (Bozaslan ve Çağlar, 2017: 281). Bu bağlamda Hâletî, kendi kalemini yine kendi tatlı sözlerinden şekere batırıp öd ağacı hâline getirdiğini ve böylelikle mecliste kalemi ile güzel kokular saçtığını ifade etmektedir:

Kıldum kalem-i Hâletî’i ‘ûd-ı mülebbes

Şîrîn sūhanumdan batırup sükkere cânâ (G.30/5)

1.16. Rengîn

Rengîn, renkli manasına gelen bir kelimedir. Şiire verilen bu sıfat genellikle hayal, edâ, selîs gibi kelimelerle birlikte anılmaktadır (Öztoprak, 2005: 122-123). Hâletî de şiirini rengîn olarak nitelendirirken onu gül renkli şarap ile kıyaslamaktadır. Zira şairin şiirlerini kim okumaya başlasa keyiften mest olmaktadır. Bu yönüyle şairin şiirleri keyif vermesi bağlamında gül renkli şaraptan geri kalmamaktadır:

Mest-i şevk eyler kim alsa agzına ey Hâletî

Şi'r-i rengînüm kalur mı bâde-i gül-fâmdan (G.672/7)

1.17. Ruh bahşeden/Hz. İsâ

Beşikte iken konuşması, çamurdan yaptığı kuşa üfleyip onu canlandırması, ölüleri diriltmesi Hz. İsâ'nın mucizelerindendir (Yiğit, 2012: 593). Söz konusu bu mucizeler telmih, teşbih, vb. edebî sanatlar vasıtasıyla divan şiirinin de konusu olmuştur. Hâletî, Hz. İsâ'nın mucizelerinden biri olan ruh bahşediciliğin takipçisi olduğunu ve bu yönüyle kendi sözleri ile tıpkı Hz. İsâ'nın sözleri gibi mucizeler gösterdiğini ve şiirinin ruh bahşedici olduğunu iddia etmektedir:

Rûh-bahş oldı Hâletî sühanun

Olalı pey-rev-i kelâm-ı Mesîh (G.113/5)

1.18. Servi Ağacı

Klasik Türk şiirinde servi ağacı daha çok şekli (boyu ve hareketi) olmak üzere birçok yönü ile çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Bu benzetmelerden biri de kalemin servi olarak düşünülmesidir (Özerden, 2015: 26). Hâletî de aşağıdaki beytinde yazıyı bir çimenlik, kalemını de burada bulunan bir servi ağacı olarak tasvir etmektedir. Şaire göre mana kuşları daima bu servi ağacını kendilerine yuva yapmaktadırlar:

Çemen-zâr-ı hat içre servdür ey Hâletî hâmem

Gelür murg-ı ma'ânî dâ'im anda âşiyân eyler (G.183/7)

1.19. Sihir ü efsûn

Klasik Türk şiirinde hemen her şairin şiirlerinde yer verdiği sihir kavramı, büyüleyici güzellik, etkileme gücü anlamlarıyla birlikte şairlerin sihir özelliğinde şiirler söylemekle övündükleri bir merteye olmuştur (Karaman, 2015: 1504). Hâletî aşağıdaki beytinde sözlerinin sihir ve efsûn gibi büyüleyici olduğunu iddia etmekte, buna rağmen dünya kadınına büyüleyemediğini söylemektedir:

Sözüm Hâletî sihr ü efsûndur ammâ

Zen-i dehri kılmadı hergiz musahhar (G.258/5)

1.20. Sofra

Klasik Türk şiirinde daha çok sevgili ve onun ağzı, dudakları, gözleri, vb. güzellik unsurları ile teşbih oluşturmak için kullanılan sofrâ, *hân*, *mâ'ide*, *pişhûn*, *simât*, *sufra*, *süfrefre* gibi farklı isimlerle anılmaktadır (Saral, 2016: 56). Sofra, her ne kadar sevgiliyi veya memduhu övme aracı

olarak kullanılsa da Hâletî aşağıdaki beytinde sofrayı övünme vasıtası olarak şiirine yansıtmıştır. Şairin sözleri rûha gıda olduğu için divanını gören kimseler, divanını sofra sanmaktadırlar:

Dîvânunı kim gördi ise mâ'ide sandı

Zîrâ sühanun Hâletiyâ rûha gıdâdur (G.169/8)

1.21. Şeker kamışı

Azmizade Hâleti, divanını, gül yaprağı ve sofra dışında şeker kamışına da teşbih etmektedir. Bu benzetmede hareket ettiği nokta sevgilinin dudaklarıdır. Şair, şiirlerinde sevgilinin şeker gibi dudaklarını sürekli andığı için, şiirlerinin yazıldığı tomarı da şekerin hammaddesi olan şeker kamışı gibi düşünmektedir:

Zîkr itmeg ile la'lüni nazmında Hâletî

Tûmâr-ı şi'ri oldı anun sanki ney-şeker (G.250/5)

1.22. Ülke

Hâletî'nin şiiri veya sözü benzettiği bir kavram da ülkedir. Şair mizacının kılıcı ile bu söz ülkesini fetheden bir kumandan yahut padişah konumundadır. Bu yönüyle şair, fetih kelimesinin açmak şeklindeki anlamından da yararlanarak söz açmak konusunda kendisinin benzeri olmadığını iddia etmekte ve şiiriyle övünmektedir:

Tîg-i tab'unla sühan mülkini feth itdün yine

Hâletî sana söz açmakda bulunmaz hiç nazîr (G.243/5)

2. Şiirin Özellikleri

2.1. Başı yücelere erdirir.

Hâletî, yazdığı şiirler ile çağdaşlarından yahut benzerlerinden daha yüksek mertebede olduğunu iddia ederken, nazmı ile başının yücelere ermesine şaşılmasını gerektiğini söyler ve kendi şiirini över.

Nazmıyla Hâletî n'ola olursa ser-firâz

Her kime san'at ise bu mîrâsdur ana (G.23/5)

2.2. Başkalarının şiirini mahveder/Söz ehlinin kalemini bağlar.

Divan şairlerinin hemen hepsi şiirlerinin benzersiz olduğunu öne sürmüşlerdir. Hâleti de bu benzersizliği ifade etmek için aşağıdaki beytinde, yazdığı taze, yeni gazel ile başka şairlerin şiirlerini ortadan kaldırdığını iddia eder:

Eş'ârımı hep gayrılarun levh-i cihandan

Mahv itdi bugün Hâletiyâ bu gazel-i ter (G.239/5)

Hatta şairin ifadesiyle, ince manalı ve sihirli sözleri, söz ehli olan kimselerin kalemlerini bağlamaktadır:

Hâletî sözlerünün nükte-i sihr-âsârı

Oldı ehl-i sühanun hâmesine bend-i zamân (G.567/8)

2.3. Benzersizdir.

Hâletî, şiirlerini dünyada eşi benzeri olmayan olarak nitelemekte ve bu düşüncesini şiirini cennet nehrine benzeterek (G.764/5), söz ülkesini fetheden mizaca sahip olduğunu belirterek (G. 243/5) dile getirmektedir. Bunların yanı sıra şair, nücûm ilmine göre göğün ikinci katında, güneşe yakın bir gezegen olan ve şiirin, söyleşinin, nutuk ve kitabetin pîri, şiir ve inşânın timsâli sayılan Utarit (debîr-i çerh)'in (Onay, 2000: 449) eline kalem aldığından beri, Hâletî'nin şiirine benzer bir şiir yazılmadığını iddia etmekte ve benzersizliği yönüyle kendi şiirini övmektedir:

Destine hâmesini alaldan debîr-i çerh

Yazmadı kimse Hâletiyâ nazmuna misâl (G.487/5)

2.4. Cem'in kadehinden daha makbuldür.

Şarabın mûcidi sayılan Cem'in kadehi manasına gelen câm-ı Cem, yedi kat gökyüzü gibi yedi madenden yapılmış ve üzerinde kendine özel bir manası olan yedi hat bulunan bir kadehtir. Edebiyatımızda şarabı ifade etmek üzere sıklıkla kullanılan tamlamalardan biridir (Bahadır, 2013: 106). Hâletî, şarabın verdiği safa ve keyif ile kendi şiirinin verdiği safa ve keyfi kıyasladığı aşağıdaki beytinde, şiirinin âlemi devrelediğini ve kendi şiiri varken şimdiden sonra Cem'in kadehinin kabul görmeyeceğini dile getirmektedir:

‘Âlemi şi‘r-i safâ-bahşum durur devr eyliyen

Hâletî makbûle geçmez câm-ı Cem şimden girü (G.700/6)

2.5. Dünyaya güzel kokular saçır.

Hâletî, şiirleri ile dünyaya güzel kokular saçtığını iddia eder. Bu iddiasını söz ve şiirinde bilinmeyen bir olağanüstülük olduğunu ifade ederek de kanıtlamaya çalışmaktadır:

Meşâmm-ı dehri mu‘attar kılur bilinmedi hiç

Sözünde Hâletiyâ sen ne hâlet eylersin (G.685/5)

2.6. Düşmanı kıskandırır.

Şair, inci gibi güzel olan şiirinin sıradan insanların kulağına erişmeyeceğini yani sıradan insanların bu şiirin gerçek değerini ölçemeyeceğini söyler. Bununla birlikte kendisine düşman olanların onun şiirinin değerini anlamamalarına şaşılmalıdır. Zira bu durum düşmanların kıskançlığından kaynaklanmaktadır:

Bir güherdür degme gûşa varmaz ol ey Hâletî
Tutmasa a'dâ 'aceb mi şi'r-i rûh-efzâna şem' (G.363/5)

Başka bir beytinde ise Hâletî, her bir söz ustası hakkında doğru olmayan sözler söylendiğine işaret ederek düşmanlarının kendi şiirini beğenmemesine karşı umursamaz bir tavır takınmaktadır.

Nazmunı a'dâ begenmezse kayırmaz Hâletî
Niçe bâtil söylenür her bir sühan-dân hakkına (G.789/5)

2.7. Feleğin okunu kıskandırır.

Divan şiirinde etrafında birçok mazmunun oluştuğu kavramlardan biri felektir. Yıldızların insanların bahtına etki ettiği düşüncesinden hareketle talihsizliğin kaynağı olarak görülen felekten tüm olumsuzlukların müsebbibi olması nedeniyle her zaman şikâyet edilir. Bir mazmunda felek keman (yay) olarak düşünülür ve insanlara tîr-i kazâ fırlatmaktadır. Tabii ki burada kader söz konusu edilmektedir (Kurnaz, 1995: 307). Bu mazmundan hareketle Hâletî, muhtemelen ok gibi düzgün olmasından ve düşüncelerini varmak istediği hedefe ulaştırmasından ilham alarak, kalemini feleğin hiçbir zaman hedefinden sapmayan okundan üstün görmektedir. Öyle ki feleğin oku, şairin kalemini seyretse kıskançlığından dolayı adeta yerin dibine geçecektir:

Geçerdi Hâletiyâ yirlere hicâbından
Elünde hâmeni seyr eyleseydi tîr-i felek (G.446/8)

2.8. Kendine has bir tavra, özelliğe sahiptir, olağanüstüdür.

Hemen her şair gibi Hâletî de yürünmemiş yolda yürümek, söylenmemiş sözü söylemek, el değmemiş manaları şiirlerinde kullanmak arzusu ve iddiasındadır. Bu bağlamda aşağıdaki beyitte şair, kalemimde bir hâl (kendine has bir tavır, özellik vb.) olmasa el değmemiş fikirler onun ardına düşmezdi diyerek kalemi vasıtası ile kendi şiirini övmektedir:

Hâmende eger Hâletiyâ olmasa bir hâl
Düşmezdi anun ardına ebkâr-ı ma'ânî (G.836/7)

Sihri helâl "Bir beyitte hem önceki hem sonraki kelimelerle anlamı bütünleme sanatı; insanı büyüleyici, olağanüstü güzel söz" olmak üzere iki farklı anlamı ifade eder (Okay, 2009: 172). Hâletî, bu kavramı bir sanat olmanın ötesinde büyüleyici ve olağanüstü güzel söz manasında kullanmakta ve şiirlerinde sihr-i helâl yaptığını ifade etmektedir:

Çeşmi vafında olan sözlerüme Hâletiyâ

Kimse bakmazdı eger sihr-i halâl eylemesem (G.516/7)

2.9. Şiir âşıkâne olmalıdır.

Hâletî, eğer gazel yazılacaksa bunun âşıkâne olması gerektiğini aşağıda beytiyle açık bir şekilde dile getirmektedir:

Sıfat-ı şî'ri Hâletî n'itsün

Gazel olunca 'âşıkâne gerek (G.456/5)

2.10. Şiiri yakıcıdır.

Sözün yakıcı olması, âşığın ya da şairin sevgili ve aşk uğruna çektiği dert, sıkıntı ve acılar ile ilgilidir (Kaya, 2019: 66). Hâletî de sinesinde bulunan aşk ateşinden dolayı nazımının yakıcı olduğunu dile getirmektedir:

SİNENDE NÂR-ı 'İŞKUN Mı VAR YOHSA Hâletî

Nazmun neden ki çak bu kadar sûz-nâk olur (G.276/5)

2.11. Şiiri şöhretlidir.

Âşıkların sırlarının şehirde ve pazarda herkes tarafından bilinmesini işaret ettiği beyitte şair, kendi sözlerini de tıpkı âşıkların sırrı olarak düşünmekte ve herkes tarafından bilinen, şöhretli sözler olduğunu dile getirmektedir:

Hamdü li'llâh ki ne söylersem olur Hâletiyâ

Râz-ı 'uşşâk gibi şöhre-i şehri ü bâzâr (G.293/5)

2.12. 'İkd-ı Pervîn'den daha parlak ve nizamlıdır.

Pervîn; Peren, Süreyya, Ülker olarak da bilinen yıldız kümesidir (Onay, 2000:365). Küme hâlinde olması münasebetiyle şiirimizde gerdanlığa benzetilmekte ve İkd-ı Pervîn tamlamasıyla karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2020: 30). Hâletî, nazımını överken şiirinin gerdanlığa benzeyen ülker yıldız kümesinden daha nizamlı ve parlak olduğunu ifade etmektedir. Şaire göre, eğer onun şiirlerini güneşin ip şeklindeki ışıklarına dizesler, İkd-ı Pervîn şairin gönül aydınlatan nazmına benzeyemez:

Dizeseler Hâletiyâ târ-ı şü'â-ı mihre

Benzemez nazm-ı dil-efrûzuna 'İkd-ı Pervîn (G.584/7)

Sonuç

Mahlas beyitlerinden hareketle Azmizâde Hâletî'nin kendi şiirleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada şairin hacimli sayılabilecek divanında yer alan 895 gazelin mahlas beyitleri incelenmiş ve çalışmamızın konusuna uygun beyitler tespit edilmiştir. Söz konusu beyitler konularına göre tasnif edilerek incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda; Azmizâde Hâletî'nin kendi şiirini *belâgat, beyt, dîvân, gazel, güftâr, fikr, kalem, mana, mazmun, mısra, nazm, söz, sühan, şiir* gibi kelime, kavram ve terimler ile ifade ettiği tespit edilmiştir. Azmizâde Hâletî'nin kendi şiirini *âb-ı hayât, akarsu, avcılık alanı/ sayd-gâh, bahçe, belâgat denizi, Hz. Meryem, dürr/inci, gül yaprağı, gülbiün, hazine anahtarı, hüner okulu, Hz. Yûsuf, kul/köle, mâşitâ, meyve, öd ağacı, Hz. İsâ, servi ağacı, sihir ve büyü, sofrâ, şeker kamışı ve ülke* gibi birçok unsura teşbih ettiği görülmüştür. Teşbih edilen bu unsurlarla birlikte şair, bazı beyitlerle de şiirinin özelliklerinden bahsetmektedir. Buna göre Hâletî'nin şiirleri *başu yücelere erdirir, başkalarının şiirlerini mahvederken söz ehli olan diğer şairlerin de kalemlerini bağlar mahiyettedir. Benzersizdir. Şarabın mucidi sayılan Cem'in kadehi onun şiirlerinin verdiği keyif ve sefaya erişemez. Düşmanı ve feleğin okunu kiskandıran bu şiirler aynı zamanda dünyaya güzel kokular saçmaktadır. Onun şiirleri bıkır-i manayı peşinden sürükleyecek olağanüstülüğe sahiptir. 'İkd-ı pervînden daha parlak ve nizamlı olan bu şiirler bütün şehir ve pazarlarda şöret bulmuştur. Şairin âşıkâne olması gerektiğini söylediği şiirleri, onun çektiği aşk acısı sebebiyle de yakıcıdır.* Azmizâde Hâletî'nin kendi şiiri hakkında yaptığı benzetmelerin ve şiiri ile ilgili dile getirdiği özelliklerin Klasik Türk şiiri geleneğinde diğer şairlerin kendi şiirleri ile ilgili düşüncelerine paralellik gösterdiğini, amacının tıpkı diğer şairler gibi aslında kendi şiirini ve şairliğini övmek olduğunu söylemek mümkündür.

Hâletî, 17. asırda yetişen Nef'î, Şeyhülislâm Yahya, Nâbî, Nâ'îlî, Neşâtî gibi önemli şairler arasında sayılmasa da Beyânî, Kafzâde Faizi ve Rıyazî gibi tezkire yazarlarının şiirini övdüğü bir şairdir. Divan şiirinin poetikasının bir bütün olarak ortaya konmasında Azmizâde Hâletî ve ona benzer şairlerin kendi şiirleri hakkındaki görüşlerinin ve genel olarak şiir ve şair anlayışlarının tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Arı, Ahmet (2005). Şeyh Galib'in Poetikası. *Osmanlı Araştırmaları C. 26, S. 26, ss. 51-72.*
- Aydın, Osman (2020). Nedîm Dîvânı'nda Kozmik Unsurlar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.13, S.69, ss. 27-39*
- Bahadır, Savaşkan Cem (2013). *Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Bozaslan, Seda Uysal ve Çağlar, Arife. (2017). Divan Şiirinde Sipend/ Üzerlik, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.54, ss. 269-288.*
- Çabuk, Çiftçiöğlü Arzu. (2017). Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları, *Milli Folklor, S. 113, ss. 54-68*
- Çavuş, Mehmet Fatih (2019). *15. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Poetikası*, Sakarya Üniv. SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.

- Çukurlu, Talip (2017). *Klasik Türk Şiirinde Gül (Gazellerde)*, Sakarya Üniv. SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya.
- Doğan, Muhammed Nur (2009). *Fuzulî'nin Poetikası*, Yelkenli Yay., İstanbul.
- Erkal, Abdulkadir (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Yay., Ankara.
- Güfta, Hüseyin (2010). Divan Şiirinde Vakt-i Seher, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S. 15, ss. 93-137.
- Karaman, Gülay (2015). Klasik Türk Şiiri Estetiğinde Sihir, *Turkish Studies*, Volume 10/8 Spring, ss. 1503-1536.
- Kaya, Bayram Ali (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (Erişim: 01.06.2020).
- Kaya, Bayram Ali (2019). *Necâtî Bey'in Poetikası (Şiir ve Şair Anlayışı)*, Akademik Kitaplar Yay., İstanbul.
- Kaya, Bülent (2020). Klasik Türk Şiirinde Kalemle İlgili Benzetmeler ve Şiirlerde Kullanımı Üzerine, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, ss. 90-112.
- Kurnaz, Cemal (1992). "Bülbül", TDV İslam Ansiklopedisi, C.6, s. 485-486
- Kurnaz, Cemal (1995). "Felek", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 12. s. 306-307
- Kurtoğlu, Orhan (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği, *Milli Folklor*, S. 81, ss. 88-99
- Okay, Orhan (2009). "Sihri Helâl", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, s. 172-173.
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yay., Ankara.
- Özerden, Gülümser (2015). *Divan Şiirinde Servi (15. ve 16. Yüzyıllar)*, Çukurova Üniv. SBE, Yayınlanmamış Y.L. Tezi, Adana.
- Öztoprak, Nihat (2005). Rûhi'nin Şiir Anlayışı, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.12, ss. 101-136.
- Saral, Gizem (2016). 16. Yüzyıl Divanlarında Mutfak Eşyaları, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.8, ss. 44-65.
- Tılfarlıoğlu, Musa (2018). Edirneli Şevki'nin Şiir Anlayışı, *Asia Minor Studies International Journal of Sciences*, C.6, S. 11, ss. 155-168.
- Üzgör, Tahir (1990). *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Yiğit, İsmail. (2012). *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul.